

<https://doi.org/10.62405/osiconf.2026.28>

Санакуєв Микола,
кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник, відділ оперативної інформації
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Київ, Україна,
ORCID: 0000-0001-7725-6117, e-mail: nsanakuev@gmail.com

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ВІДКРИТОЇ НАУКИ

АНОТАЦІЯ. Цифрова трансформація суспільства істотно розширила можливості доступу до наукової інформації, міжнародної наукової співпраці та поширення результатів досліджень. Одночасно з цими позитивними процесами зросли ризики поширення дезінформації, маніпулятивного контенту та недостовірних наукових повідомлень. Метою дослідження є визначення ролі європейських правових механізмів у забезпеченні достовірності наукової інформації та розвитку відкритої науки. Використано порівняльно-правовий, системний, документальний, структурно-функціональний методи, а також методи аналізу, синтезу й узагальнення. Встановлено, що ефективна протидія дезінформації у відкритому науковому середовищі потребує поєднання правового регулювання цифрових платформ, принципів академічної доброчесності, відкритих дослідницьких даних та цифрової наукової інфраструктури. Обґрунтовано авторський підхід до систематизації відповідних механізмів за нормативним, інституційним, технологічним, етичним і комунікаційним компонентами. Визначено перспективні напрями імплементації європейських підходів в Україні.

Концепція відкритої науки (Open Science) передбачає широку доступність наукових результатів, прозорість дослідницьких процесів, відкриті дані, відкриті інфраструктури та відповідальну наукову комунікацію (UNESCO, 2021; Lindemann & Häberlein, 2023).

Упродовж останніх років Європейський Союз сформував комплексну систему нормативно-правових та інституційних механізмів, спрямованих на протидію поширенню дезінформації, забезпечення прозорості діяльності цифрових платформ та зміцнення стійкості інформаційного середовища. Центральне місце в цій системі посідає Regulation (EU) 2022/2065 (Digital Services Act, DSA), доповнений механізмами співрегулювання у сфері дезінформації (European Parliament & Council of the European Union, 2022; European Commission, 2025).

Попри значну кількість досліджень, присвячених окремим аспектам відкритої науки, інформаційного права та цифрової безпеки, взаємозв'язок між правовими механізмами протидії дезінформації та інфраструктурою відкритої науки залишається недостатньо комплексно дослідженим. Особливо актуальним це питання є для України в умовах європейської інтеграції та необхідності подальшого включення української науки до Європейського дослідницького простору.

Метою дослідження є аналіз сучасних європейських правових механізмів протидії дезінформації, визначення їх значення для розвитку відкритої науки та обґрунтування перспектив імплементації відповідних підходів у процесі інтеграції України до Європейського дослідницького простору.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: дезінформація; цифровий простір; європейські стандарти; інформаційне право; дослідницькі дані.

МЕТОДИ. Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, застосування яких забезпечило системний аналіз європейських правових механізмів протидії дезінформації в контексті розвитку відкритої науки.

Базовим у дослідженні є порівняльно-правовий метод, який використано для зіставлення підходів Європейського Союзу до правового регулювання протидії дезінформації та визначення мож-

ливостей їх імплементації в українське законодавство. Це дало змогу виявити спільні та відмінні риси нормативного регулювання та оцінити перспективи його гармонізації з європейськими стандартами.

За допомогою системного методу європейські правові інструменти розглянуто як взаємопов'язану систему, що поєднує нормативно-правові акти, механізми співрегулювання, принципи відкритої науки, цифрові інфраструктури та інституційні практики забезпечення достовірності наукової інформації.

Документальний аналіз застосовано для опрацювання нормативно-правових актів і стратегічних документів Європейського Союзу, зокрема Digital Services Act, European Democracy Action Plan, Code of Conduct on Disinformation, документів European Research Area та матеріалів щодо політики відкритої науки (European Commission, 2020, 2025).

Для узагальнення наукових підходів використано метод аналізу та синтезу, що дозволяє систематизувати сучасні наукові праці, присвячені інформаційному праву, цифровому врядуванню, відкритій науці, академічній доброчесності та правовому регулюванню діяльності цифрових платформ.

Застосування структурно-функціонального методу дало можливість визначити місце правових механізмів протидії дезінформації у формуванні екосистеми відкритої науки та обґрунтувати їхню роль у забезпеченні прозорості, відтворюваності наукових результатів і зміцненні суспільної довіри до наукових знань.

Метод узагальнення використано для формування авторського підходу до класифікації європейських правових механізмів протидії дезінформації в системі відкритої науки, що охоплює нормативний, інституційний, технологічний, етичний і комунікаційний компоненти.

РЕЗУЛЬТАТИ І ОБГОВОРЕННЯ. Стрімкий розвиток цифрових технологій докорінно змінив способи створення, поширення та споживання інформації. Поряд із безпрецедентним розширенням доступу до наукових знань цифрове середовище стало простором активного поширення дезінформації, маніпулятивного контенту та навмисно викривлених відомостей, що впливають не лише на суспільно-політичні процеси, а й на довіру до науки та результатів наукових досліджень. У цих умовах протидія дезінформації набуває значення не лише як складова інформаційної безпеки, а і як один із ключових елементів розвитку відкритої науки.

Європейський Союз розглядає відкриту науку як модель організації дослідницької діяльності, що ґрунтується на відкритості наукових результатів, прозорості дослідницьких процесів, доступності даних та відповідальній науковій комунікації. Водночас відкритість не означає відсутності правового регулювання: принцип «as open as possible, as closed as necessary» передбачає поєднання доступності наукових результатів із захистом персональних даних, інтелектуальної власності, конфіденційної та іншої чутливої інформації (UNESCO, 2021; Lindemann & Häberlein, 2023).

Одним із ключових нормативних актів Європейського Союзу у сфері цифрового регулювання є Regulation (EU) 2022/2065 — Digital Services Act (DSA). Він встановлює, зокрема, вимоги щодо прозорості, оцінювання системних ризиків, процедур модерації контенту та відповідальності дуже великих онлайн-платформ і пошукових систем. У науковій літературі DSA розглядається як важливий, але такий, що потребує подальшого оцінювання та вдосконалення, інструмент протидії онлайн-дезінформації (European Parliament & Council of the European Union, 2022; Nannini et al., 2025).

Важливим елементом європейської політики є Code of Conduct on Disinformation. У 2025 році Європейська комісія та European Board for Digital Services офіційно інтегрували посилений Code of Practice on Disinformation 2022 року до рамки Digital Services Act; з 1 липня 2025 року він функціонує як Code of Conduct on Disinformation. Механізм поєднує зобов'язання цифрових платформ та інших

учасників із вимогами DSA і спрямований на зменшення ризиків поширення дезінформації, підвищення прозорості та підтримку фактчекінгу (European Commission, 2025).

Не менш важливе значення має European Democracy Action Plan, у межах якого боротьба з дезінформацією розглядається у зв'язку із захистом демократичних процесів, свободи вираження поглядів, медіаплюралізму та інформаційних прав громадян (European Commission, 2020). Такий підхід важливий і для наукової комунікації, оскільки довіра до достовірних джерел та здатність користувачів критично оцінювати інформацію є необхідними умовами стійкого цифрового середовища.

Проведений аналіз свідчить, що сучасна європейська модель протидії дезінформації не обмежується прийняттям окремих нормативно-правових актів. Вона являє собою комплексну систему, у якій правове регулювання поєднується з цифровими технологіями, інституційними механізмами, професійною етикою та розвитком відкритої науки.

На підставі проведеного дослідження запропоновано авторський підхід до систематизації європейських правових механізмів протидії дезінформації в контексті розвитку відкритої науки. Вони можуть бути об'єднані у п'ять взаємопов'язаних компонентів: нормативно-правовий компонент, інституційний компонент, технологічний компонент, етичний компонент, комунікаційний компонент.

Нормативно-правовий компонент охоплює регламенти директиви рекомендації та інші правові акти Європейського Союзу, які визначають загальні правила функціонування цифрового інформаційного простору.

Інституційний компонент включає діяльність органів Європейського Союзу, наукових установ, університетів, бібліотек, цифрових репозиторіїв, наукових видавництв і професійних об'єднань, що забезпечують реалізацію політики відкритої науки.

Технологічний компонент охоплює використання цифрових інструментів забезпечення прозорості наукової комунікації, зокрема DOI, ORCID, інституційних репозитаріїв, відкритих дослідницьких даних, постійних ідентифікаторів та принципів FAIR. DOI забезпечує стійке посилання на цифровий об'єкт, а ORCID — однозначну ідентифікацію дослідника; їх поєднання підвищує простежуваність наукових результатів (ORCID, n.d.).

Етичний компонент базується на принципах академічної доброчесності, відкритості досліджень, відповідального використання штучного інтелекту та дотримання міжнародних стандартів дослідницької етики (ALLEA, 2023; European Commission, 2024).

Комунікаційний компонент передбачає розвиток відкритого доступу до наукових результатів, підтримку наукової комунікації, фактчекінгу, підвищення рівня цифрової та інформаційної грамотності, а також популяризацію достовірного наукового знання серед широкої громадськості. Запропонована система демонструє, що протидія дезінформації потребує одночасного впливу на правові, інституційні, технологічні, етичні та комунікаційні умови виробництва і поширення наукової інформації.

Принципово важливим напрямом розвитку європейської політики відкритої науки є створення умов, за яких достовірність наукової інформації забезпечується не лише правовими нормами, а й сучасною цифровою інфраструктурою. Відкриті репозитарії, постійні цифрові ідентифікатори, стандартизовані метадані та відкриті дослідницькі дані сприяють прозорості наукової діяльності, простежуваності результатів досліджень і можливості їх незалежної перевірки (European Commission, 2023; UNESCO, 2021).

Одним із ключових інструментів сучасної наукової комунікації є Digital Object Identifier (DOI), який забезпечує постійну ідентифікацію наукових публікацій, наборів даних та інших дослідницьких об'єктів. У поєднанні з відкритими репозитаріями DOI полегшує перевірку джерел, їх цитування та повторне використання, а також підтримує довготривалу доступність наукових результатів (ORCID, n.d.).

Не менш важливу роль відіграє міжнародний ідентифікатор дослідника ORCID, який забезпечує однозначну ідентифікацію автора незалежно від варіантів написання імені, транслітерації чи зміни місця роботи. ORCID дає змогу пов'язувати дослідника з його публікаціями, даними, афіліаціями та іншими видами професійної діяльності, що підвищує прозорість і надійність наукової комунікації (ORCID, n.d.).

Важливе місце у забезпеченні відкритості та перевірюваності наукових результатів посідають інституційні та міжнародні репозитарії. Вони забезпечують довготривале збереження публікацій, дослідницьких даних, програмного коду та інших результатів досліджень. Розміщення матеріалів у відкритих репозитаріях створює можливість для незалежної перевірки результатів, повторного використання даних і відтворення досліджень.

Особливого значення набувають принципи FAIR (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable), відповідно до яких дослідницькі дані мають бути такими, що легко знаходяться, доступні, сумісні для машинної обробки та придатні для повторного використання. Принципи FAIR спрямовані на підвищення якості управління даними, їхньої відтворюваності та повторного використання, що є важливими передумовами прозорої наукової комунікації (Wilkinson et al., 2016).

Окремої уваги заслуговує використання відкритих ліцензій Creative Commons, які створюють зрозумілі правові умови для використання, поширення та адаптації наукових матеріалів із дотриманням авторських прав. Вони дають змогу поєднати принцип відкритого доступу із визначеними умовами повторного використання та атрибуції, що є важливим для розвитку відкритої науки (UNESCO, 2021).

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що сучасна європейська модель відкритої науки формує підхід до забезпечення достовірності наукової інформації, заснований не лише на контролі змісту, а й на простежуваності походження інформації, відкритості дослідницьких даних, ідентифікації авторства та можливості незалежної перевірки результатів.

З огляду на євроінтеграційний курс України імплементація зазначених підходів має стати одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері науки та інновацій. Це передбачає розвиток національних репозитаріїв, розширення практики використання міжнародних цифрових ідентифікаторів, удосконалення нормативно-правового регулювання відкритого доступу, підтримку політики відкритих дослідницьких даних та формування сучасної культури академічної доброчесності.

Водночас імплементація європейських підходів в Україні потребує врахування національного правового та інституційного контексту. Йдеться не лише про формальне наближення законодавства до права Європейського Союзу, а про формування цілісної системи правових, організаційних і технологічних механізмів, здатних забезпечити достовірність інформації на всіх етапах її створення, поширення та використання.

Для України актуальним є подальше нормативне та інституційне забезпечення відкритого доступу до результатів досліджень, розвиток національної дослідницької інфраструктури та інтеграція українських наукових ресурсів до Європейського цифрового середовища. Важливим напрямом є також удосконалення системи управління дослідницькими даними відповідно до принципів FAIR, забезпечення їх належного опису та довготривалого зберігання, а також поширення практики використання постійних цифрових ідентифікаторів для дослідників, установ, публікації та наборів даних.

Окремого значення набуває роль наукових бібліотек та інформаційних установ у формуванні стійкого цифрового наукового середовища. Сучасна бібліотека вже не обмежується функцією зберігання та надання доступу до інформаційних ресурсів. Вона бере участь в управлінні дослідницькими даними, підтримці відкритого доступу, розвитку інформаційної грамотності та поширенні достовірного наукового знання. У цьому контексті бібліотечні установи можуть виконувати превентивну

функцію у протидії дезінформації, забезпечуючи користувачам доступ до верифікованих джерел та інструментів перевірки інформації.

Важливим викликом залишається поширення генеративного штучного інтелекту, який створює нові можливості для наукової діяльності, але одночасно ускладнює встановлення походження та достовірності цифрового контенту. Генеративні системи можуть створювати тексти та інші інформаційні продукти, які зовні мають ознаки наукової достовірності, але містять фактично помилкові відомості. Тому розвиток відкритої науки потребує прозорості щодо способів створення інформації, використаних джерел та інструментів обробки даних (European Commission, 2024).

У цьому контексті перспективним є поєднання принципів відкритої науки з вимогами відповідального використання штучного інтелекту. Наукові установи та видавці мають формувати зрозумілі правила декларування використання систем штучного інтелекту під час підготовки наукових текстів, обробки даних та проведення досліджень. Такі правила повинні забезпечувати прозорість, відповідальність автора та можливість перевірки отриманих результатів (European Commission, 2024; ALLEA, 2023).

Таким чином, європейські правові механізми протидії дезінформації доцільно розглядати у ширшому контексті трансформації наукової комунікації. Їх ефективність залежить від здатності поєднати регуляторні вимоги до цифрових платформ із розвитком відкритої дослідницької інфраструктури, академічної доброчесності, цифрових компетентностей та відповідальної наукової комунікації.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що протидія дезінформації у цифровому середовищі є комплексним завданням, яке виходить за межі традиційного розуміння інформаційної безпеки. В умовах розвитку відкритої науки забезпечення достовірності, прозорості та перевірюваності наукової інформації стає невід'ємною складовою функціонування сучасного Європейського дослідницького простору.

Європейський Союз сформував багаторівневу систему правових та інституційних механізмів протидії дезінформації, яка поєднує нормативне регулювання діяльності цифрових платформ, механізми співрегулювання, вимоги до прозорості цифрового середовища та інструменти розвитку відкритої науки (European Commission, 2020, 2025; European Parliament & Council of the European Union, 2022).

Обґрунтовано, що відкритість наукової інформації сама по собі не гарантує її достовірності. Ефективна модель відкритої науки повинна передбачати механізми, які забезпечують можливість встановлення походження інформації, перевірки результатів досліджень, ідентифікації авторів, доступу до дослідницьких даних та відтворення наукових результатів (Wilkinson et al., 2016; Lindemann & Häberlein, 2023).

Запропоновано авторський підхід до систематизації європейських механізмів забезпечення достовірності наукової інформації, відповідно до якого вони можуть бути представлені п'ятьма взаємопов'язаними компонентами: нормативним, інституційним, технологічним, етичним та комунікаційним. Така модель дає змогу розглядати протидію дезінформації не як ізольований напрям державної політики, а як результат взаємодії права, наукової інфраструктури, цифрових технологій та професійної етики.

Для України імплементація європейських підходів має відбуватися комплексно та бути пов'язана з подальшою інтеграцією української дослідницької інфраструктури до Європейського дослідницького простору. Пріоритетними напрямками є розвиток відкритого доступу до результатів досліджень, удосконалення правового режиму дослідницьких даних, поширення принципів FAIR, підтримка відкритих репозитаріїв, використання міжнародних цифрових ідентифікаторів, посилення стандартів академічної доброчесності та формування правил відповідального використання штучного інтелекту в науковій діяльності.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення національної моделі правового забезпечення інформаційної достовірності у сфері відкритої науки з урахуванням права Європейського Союзу та українських умов. Особливу увагу доцільно приділити правовому статусу відкритих дослідницьких даних, відповідальності за поширення недостовірної наукової інформації, використанню штучного інтелекту в науковій комунікації та ролі наукових бібліотек і репозитаріїв у формуванні стійкого інформаційного середовища.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- ALLEA. (2023). The European Code of Conduct for Research Integrity (Revised ed.). All European Academies. <https://allea.org/code-of-conduct/>
- Council of the European Union. (2023). Council conclusions on high-quality, transparent, open, trustworthy and equitable scholarly publishing. Council of the European Union. <https://european-research-area.ec.europa.eu/documents/council-conclusions-high-quality-transparent-open-trustworthy-and-equitable-scholarly>
- European Commission. (2020). European Democracy Action Plan. Publications Office of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52020DC0790>
- European Commission. (2022). The Strengthened Code of Practice on Disinformation. European Commission. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2022-strengthened-code-practice-disinformation>
- European Commission. (2025, February 13). The Code of Conduct on Disinformation. Shaping Europe's digital future. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/code-conduct-disinformation>
- European Parliament, & Council of the European Union. (2022). Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). Official Journal of the European Union, L 277, 1–102. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj>
- European Commission. (2025). European Research Area Policy Agenda 2025–2027. Publications Office of the European Union. <https://european-research-area.ec.europa.eu/era-policy-agenda-2025-2027>
- Lamprecht, A.-L., Garcia, L., Kuzak, M., Martinez, C., Arcila, R., Martin Del Pico, E., Dominguez Del Angel, V., van de Sandt, S., Ison, J., Harrow, J., McQuilton, P., Valencia, A., Psomopoulos, F., Gelpi, J. L., Chue Hong, N., & Goble, C. (2020). Towards FAIR principles for research software. *Data Science*, 3(1), 37–59. <https://doi.org/10.3233/DS-190026>
- Lindemann, T., & Häberlein, L. (2023). Contours of a research ethics and integrity perspective on open science. *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, 8, 1052353. <https://doi.org/10.3389/frma.2023.1052353>
- Nannini, L., Bonel, E., Bassi, D., & Maggini, M. J. (2025). Beyond phase-in: Assessing impacts on disinformation of the EU Digital Services Act. *AI and Ethics*, 5, 1241–1269. <https://doi.org/10.1007/s43681-024-00467-w>
- OECD. (2021). Public Communication Scan of Disinformation: Countering False and Misleading Information. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5baf0d5e-en>
- UNESCO. (2021). UNESCO Recommendation on Open Science. UNESCO. <https://www.unesco.org/en/open-science/about>
- Wilkinson, M. D., Dumontier, M., Aalbersberg, I. J. J., Appleton, G., Axton, M., Baak, A., Blomberg, N., Boiten, J.-W., da Silva Santos, L. B., Bourne, P. E., Bouwman, J., Brookes, A. J., Clark, T., Crosas, M., Dillo, I., Dumon, O., Edmunds, S., Evelo, C. T., Finkers, R., et al. (2016). The FAIR Guiding Principles for scientific data management and stewardship. *Scientific Data*, 3, 160018. <https://doi.org/10.1038/sdata.2016.18>
- Yaroshenko, T. (2021). Open Access, Open Science, Open Data: How It Was and Where We Are Going. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 8, 10–26. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.8.2021.247582>

Dunning, A., de Smaele, M., & Böhmer, J. (2017). Are the FAIR Data Principles fair? *International Journal of Digital Curation*, 12(2), 177–194. <https://doi.org/10.2218/ijdc.v12i2.567>

European Commission. (2024). Living Guidelines on the Responsible Use of Generative AI in Research. European Commission. <https://european-research-area.ec.europa.eu/news/living-guidelines-responsible-use-generative-ai-research-published>

Sanakuiev Mykola,

PhD (Philosophical),

Senior Researcher, Department of operational information

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv, Ukraine,

ORCID: 0000-0001-7725-6117, e-mail: nsanakuiev@gmail.com

EUROPEAN LEGAL MECHANISMS FOR COUNTERING DISINFORMATION IN THE CONTEXT OF OPEN SCIENCE DEVELOPMENT

ABSTRACT. *The study examines European legal mechanisms for countering disinformation in the digital environment in the context of open science development. The purpose of the research is to identify the main legal, institutional, technological, ethical and communication instruments used within the European Union to ensure the reliability and transparency of scientific information and to assess their relevance for Ukraine. The research applies comparative legal, systemic, documentary, structural-functional, analysis and synthesis methods. The results demonstrate that effective counteraction to disinformation requires an integrated approach combining regulation of digital platforms with open access, research data management, academic integrity, digital identifiers and responsible use of artificial intelligence. The study proposes a five-component framework of mechanisms based on normative, institutional, technological, ethical and communication dimensions. The findings may contribute to the further development of Ukraine's open science policy and its integration into the European Research Area.*

KEYWORDS: *open science; disinformation; digital environment; European standards; information law; research data.*